

MỘT SỐ VẤN ĐỀ

VỀ CÔNG TÁC ĐIỀU TRA TÀI NGUYÊN VÀ ĐIỀU KIỆN THIÊN NHIÊN Ở ĐỊA PHƯƠNG*

NGUYỄN HUY MẠC

Tài nguyên và điều kiện thiên nhiên là nguồn vốn cơ bản, là những yếu tố khách quan chi phối hướng phát triển cơ cấu và tính đặc thù của nền kinh tế mỗi nước. Khả năng sản xuất và mức sống của nhân dân từng nước gắn liền với sự giàu có và mức độ khai thác tài nguyên và điều kiện thiên nhiên của nước đó. Chính vì vậy mà Đảng và Nhà nước ta sớm quan tâm đến và luôn có biện pháp thúc đẩy công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên.

Là một nội dung của cách mạng khoa học - kỹ thuật ở Việt Nam, công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên nước ta có nhiệm vụ cung cấp các số liệu cơ bản, toàn diện, có hệ thống về tình hình tài nguyên và điều kiện thiên nhiên để làm căn cứ cho việc lập các kế hoạch khai thác chung, cũng như các biện pháp bảo vệ, cải tạo tài nguyên và điều kiện thiên nhiên, nhằm phục vụ cho công cuộc phát triển kinh tế, văn hóa, củng cố quốc phòng, phát triển khoa học và kỹ thuật, không ngừng nâng cao đời sống của nhân dân.

Thiên nhiên nước ta rất đa dạng, và có thể nói là phức tạp, cho đến nay vẫn chưa được điều tra một cách có hệ thống, nhất là điều tra tổng hợp các khu vực tự nhiên, bản thân thiên nhiên ở ta lại bị thay đổi qua tác động to lớn trong hàng nghìn năm hoạt động của con người, lại phải chịu đựng mấy chục năm chiến tranh, bao gồm cả những tác động « mạng tính chất diệt môi sinh » của đế quốc Mỹ.

Dưới ánh sáng Nghị quyết Đại hội IV của Đảng, từ kết quả của việc tổng kết điều tra cơ bản theo tinh thần chỉ thị 127/CP ngày 24-5

1974 của Thủ tướng Chính phủ « Về công tác điều tra cơ bản về tài nguyên và điều kiện thiên nhiên », chúng tôi cho rằng trong vòng 15 - 20 năm tới, công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên phải nhằm *hoàn thành việc nghiên cứu để rút ra những kết luận về đặc điểm cơ bản, về những quy luật của các tài nguyên và điều kiện thiên nhiên của ta, nêu được khả năng tiềm tàng các dạng tài nguyên của đất nước để làm cơ sở cho việc sử dụng hợp lý thiên nhiên của ta, bao gồm cả việc bảo vệ và cải tạo thiên nhiên.* Trong kế hoạch 5 năm 1976 - 1980, ta phải đặc biệt chú trọng đẩy mạnh điều tra tổng hợp một số khu vực tự nhiên, bao gồm vùng Tây Nguyên rộng lớn có nhiều triển vọng phát triển kinh tế trước mắt cũng như lâu dài; vùng đồng bằng sông Cửu Long màu mỡ và giàu thủy sản; vùng Tây Bắc tiềm tàng khoáng sản và tài nguyên nước, rừng; vùng biển bao la của Tổ quốc. Ta phải tập trung điều tra một số dạng tài nguyên quan trọng và có nhiều triển vọng về mặt kinh tế, từng bước tiếp tục tiến hành điều tra điều kiện thiên nhiên một cách có hệ thống, đưa vấn đề sử dụng hợp lý tài nguyên và bảo vệ thiên nhiên, bảo vệ môi trường vào nội dung điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên.

Trong điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên của đất nước, cấp *địa phương* đóng một vai trò quan trọng. Đây vừa là lực lượng điều tra ở tỷ lệ chi tiết, vừa là đơn vị để đưa nhanh các kết quả điều tra vào thực tế. Làm

* *Lược trích Báo cáo của Vụ Điều tra cơ bản (Ủy ban khoa học và Kỹ thuật Nhà nước) tại Hội nghị Khoa học Kỹ thuật các địa phương, Hà Nội, tháng 9-1977.*

tốt công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên ở cấp địa phương còn góp phần đáng kể vào điều tra ở cấp Nhà nước. Trong thời gian tới, cùng với các hoạt động khoa học kỹ thuật địa phương, công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên địa phương sẽ được phát triển mạnh mẽ để góp phần xây dựng địa phương thành những đơn vị công - nông nghiệp phát triển.

Nội dung cơ bản của điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên cả nước nói chung cũng như ở cấp địa phương nói riêng, bao gồm hai mặt có quan hệ mật thiết với nhau, bổ sung cho nhau, đó là điều tra chuyên đề và điều tra tổng hợp lãnh thổ. Điều tra chuyên đề là điều tra từng yếu tố của thiên nhiên, cụ thể là điều tra từng dạng tài nguyên (như khoáng sản, đất, nước, rừng, biển, sinh vật, khí hậu...) và điều kiện thiên nhiên (như khí tượng, thủy văn, các trường vật lý địa cầu, thiên văn, điều kiện địa chất thủy văn, địa chất công trình...). Trên lãnh thổ địa phương, từng dạng tài nguyên và điều kiện thiên nhiên như một thể thống nhất trong phạm vi toàn quốc, được các ngành điều tra cơ bản trung ương tiến hành điều tra ở những mức độ khác nhau. Mặt khác, do yêu cầu riêng của các ngành và cả các địa phương, yếu tố của thiên nhiên còn được lực lượng điều tra cơ bản của trung ương và cả của địa phương điều tra chi tiết hơn, nhất là điều tra đất, nước, địa chất công trình, địa hình, khí hậu v.v... Đối với địa phương, công việc điều tra này thường do từng cơ quan chuyên môn đảm nhiệm, có sự chỉ đạo kỹ thuật theo ngành dọc từ trung ương (thông thường có là tổ chức sở, ty, ban phân vùng quy hoạch). Đối với một số tỉnh hiện nay, nếu kết hợp tốt việc tập hợp, đánh giá kết quả điều tra chuyên đề của địa phương và của trung ương, với việc điều tra bổ sung, ta có thể đưa ra những kết quả nhất định phục vụ các nhiệm vụ trước mắt. Hình thức sinh động biểu hiện kết quả của công tác này có thể nhận thấy qua kinh nghiệm của một số tỉnh trước đây như Lai Châu [xây dựng tập bản đồ (Atlas) của tỉnh], của Thái Bình (lập bản đồ nông nghiệp tỉnh), và của một số tỉnh hiện đang tiến hành.

Điều tra tổng hợp lãnh thổ là công tác điều tra toàn bộ thiên nhiên của một không gian nào đó, nghiên cứu mối quan hệ giữa các yếu tố thiên nhiên ấy với nhau. Thiên nhiên ở đây được tìm hiểu dưới góc độ tổng hợp, toàn diện, trong thể thống nhất hữu cơ của nó. Đối với các địa phương cũng như đối với toàn quốc nói chung, điều tra tổng hợp lãnh thổ chưa được chú ý đúng mức. Ở góc độ địa

phương, một trong những nguyên nhân của tình trạng này có thể là việc nhận thức chưa đầy đủ về tầm quan trọng và ý nghĩa của công tác điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương và nhất là sự lúng túng về cách tiến hành và phương pháp điều tra.

Để thực hiện tốt các nội dung điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên ở địa phương, chúng tôi cho rằng, công việc đầu tiên cần làm là tiến hành tổng kết điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên địa phương. Việc tổng kết phải nhằm:

1. *Tìm hiểu, đánh giá mức độ hiểu biết về thiên nhiên của địa phương trên cơ sở tập hợp, xử lý và tổng kết các tài liệu, số liệu đã được điều tra từ trước tới nay (của địa phương và của trung ương liên quan đến địa phương);*

2. *Đánh giá, rút kinh nghiệm mặt tổ chức chỉ đạo, xây dựng lực lượng (tiềm lực) nhằm thực hiện công tác này. Trên cơ sở của tổng kết, cần xác định mục tiêu và xây dựng kế hoạch, lực lượng cho công tác điều tra thiên nhiên trong thời gian tới, nhằm thực hiện hai nội dung điều tra vừa nói. Dưới đây, chúng tôi góp một số ý kiến đề tiến tới giải quyết một vấn đề cấp thiết hiện nay là điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương, tồn tại lớn nhất trong điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên địa phương.*

Thiên nhiên là một hệ thống hoàn chỉnh, thống nhất, đa dạng và phức tạp, trong đó hình thành các thể tổng hợp tự nhiên các cấp khác nhau (từ các đơn vị lớn như châu lục, đới, xứ, đến các đơn vị nhỏ là miền, khu và cảnh địa lý). Thể tổng hợp tự nhiên ở một cấp nhất định là một hệ thống hoàn chỉnh, tập hợp một cách có quy luật các yếu tố tự nhiên và các thể tổng hợp cấp thấp hơn. Thể tổng hợp lãnh thổ tự nhiên đó tồn tại và phát triển ở một thể cân bằng nhất định trong mối quan hệ qua lại rất chặt chẽ giữa các thành phần cấu thành nên nó. Thể cân bằng này luôn ở thể động và nhạy cảm với các tác động của con người.

Mỗi địa phương (tỉnh, huyện) ở nước ta, về mặt lý thuyết, có thể bao gồm trọn vẹn một hoặc một số thể tổng hợp lãnh thổ tự nhiên ở một cấp nào đó. Theo sơ đồ phân vùng địa lý tự nhiên nước ta, cấp tỉnh bao gồm một vài cảnh địa lý (thể tổng hợp cấp III) và cấp huyện bao gồm một số dạng địa lý (thể tổng hợp cấp II) và nhiều diện địa lý (thể tổng hợp cấp I và là cấp cơ sở). Như vậy, sơ bộ có thể thấy rằng đối tượng của điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương cấp tỉnh là các cảnh địa lý, cấp huyện là dạng địa lý.

Theo chúng tôi, công tác điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương của ta hiện nay có những đặc điểm chính sau đây:

a) Được tiến hành trong tình hình công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên ở địa phương phát triển chậm, không đồng bộ. Lực lượng điều tra của địa phương nếu có cũng chỉ tập trung vào những nhiệm vụ cụ thể của từng ngành, lực lượng của trung ương thực tế chưa đủ mạnh để chi viện cho địa phương. Như vậy, cơ sở để điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương nói chung còn thiếu thốn nhiều, điểm xuất phát thấp:

b) Điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương là công tác mang nhiều tính cụ thể và tính địa phương rất cao, đòi hỏi sự nỗ lực bản thân của hoạt động khoa học kỹ thuật địa phương.

c) Bản thân phương pháp điều tra tổng hợp đòi hỏi sử dụng những kỹ thuật tiến bộ và kiến thức khoa học mới, kết hợp với việc phối hợp nhiều phương pháp điều tra khác nhau. Trong khi lực lượng còn hạn chế, phương pháp điều tra còn chưa rõ ràng, không nhất thiết phải tiến hành điều tra ngay một lúc trên toàn bộ diện tích hành chính của địa phương, mà có thể làm trọng điểm một số vùng có ý nghĩa kinh tế đặc biệt, vừa làm vừa rút kinh nghiệm, vừa xây dựng lực lượng, phát huy đến mức cao nhất thuận lợi cơ bản của công tác loại này ở địa phương là sự gần gũi trực tiếp của nó với sản xuất. Chúng tôi cho rằng *điều tra tổng hợp lãnh thổ tự nhiên địa phương là công tác điều tra nhằm phát hiện và nắm được các đặc tính là quy luật phân bố, phát triển của các thể tổng hợp lãnh thổ tự nhiên các cấp tương đương trong phạm vi ranh giới hành chính của địa phương*. Điều tra tổng hợp phải đảm bảo cung cấp kịp thời các tài liệu tổng hợp về tình hình tự nhiên của lãnh thổ, đáp ứng trước hết cho yêu cầu của công tác phân vùng quy hoạch, kinh tế địa phương, cho việc tìm hiểu tài nguyên và điều kiện thiên nhiên ở địa phương. Tỷ lệ bản đồ điều tra cần được lựa chọn để đảm bảo thực hiện được các mục đích yêu cầu này, về cơ bản phải phù hợp với tỷ lệ bản đồ phân vùng quy hoạch kinh tế địa phương.

Nội dung chủ yếu của điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương là điều tra các thể tổng hợp các cấp phân hóa trên lãnh thổ địa phương. Tuy nhiên, trong tình hình hiện nay, có thể phải tiến hành một số công tác về điều tra các yếu tố tự nhiên bộ phận (địa hình, địa chất, khí hậu, thủy văn, thổ nhưỡng, động vật, thực vật, v.v...), cũng như kết hợp với các tổ chức phân vùng kinh tế để điều tra một số vấn đề liên quan khác.

Trong tình hình trước mắt, việc tổ chức lực lượng điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương (lực lượng chuyên trách hoặc kiêm nhiệm) tùy thuộc nhiều yếu tố. Số lượng, thành phần cơ cấu của tổ chức này phải phù hợp với tình hình cụ thể của địa phương, với yêu cầu của công tác phân vùng quy hoạch. Nói chung, cần tập hợp các ngành trong địa phương, có sự chi viện cần thiết của lực lượng bên ngoài (nhất là của các trường đại học có trong địa phương) để thành lập các nhóm chuyên môn khác nhau. Thông thường, cơ cấu của tổ chức này bao gồm:

1. Nhóm tổng hợp chung
2. Nhóm phân vùng tự nhiên
3. Nhóm bản đồ
4. Nhóm thổ nhưỡng
5. Nhóm phân tích mẫu vật đơn giản (các phân tích phức tạp nhờ trung ương).

Đối với các tỉnh miền núi và trung du cần chú trọng thêm các nhóm địa mạo — địa chất, nhóm điều tra rừng, nhóm khí tượng — thủy văn. Đối với các tỉnh có đồng bằng ven biển cần bổ sung nhóm sinh vật (kể cả thủy sản, hải sản). Trước mắt tổ chức điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương có thể trực thuộc cơ quan phân vùng quy hoạch tỉnh. Ủy ban Khoa học kỹ thuật tỉnh giúp Ủy ban Nhân dân tỉnh đề xuất phương hướng, nhiệm vụ điều tra tổng hợp; tổ chức thảo luận và theo dõi việc thực hiện kế hoạch điều tra tổng hợp; tổ chức đánh giá các chương trình điều tra tổng hợp. Tổ chức điều tra tổng hợp tỉnh cần có mối liên hệ khăng khít với các cơ quan trong tỉnh cũng như với các cơ quan quản lý và nghiên cứu khoa học kỹ thuật trung ương với các trường đại học. Mặt khác, tổ chức này phải có trách nhiệm với các tổ chức điều tra tổng hợp cấp huyện.

Để việc điều tra đảm bảo thắng lợi, phải tiến hành xây dựng kế hoạch điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương theo từng thời hạn khác nhau. Theo quy định chung, kế hoạch phải cân đối được các nhiệm vụ điều tra với những chỉ tiêu cụ thể, phân công cơ quan chủ trì và các cơ quan phối hợp nêu rõ các biện pháp thực hiện. Theo chúng tôi, phần chủ yếu của kế hoạch sẽ nhằm thực hiện các chương trình điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương. Trong giai đoạn hiện nay việc thực hiện dần các chương trình điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương là biện pháp tốt nhất để hoàn thành công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên. Các chương trình này được xây dựng căn cứ vào các yêu cầu chung của phân vùng quy hoạch địa phương và dựa vào các điều kiện hiện có. Đầu tiên các chương trình có thể chỉ nhằm vào một số mặt của

điều tra tổng hợp, hoặc điều tra trên một diện nhất định, là vùng trọng tâm hoặc có khả năng phát triển kinh tế của địa phương chẳng hạn.

Mỗi chương trình bao gồm nhiều vấn đề điều tra. Mỗi vấn đề điều tra lại có thể chia thành nhiều đề tài. Bao trùm lên tất cả là việc xác định mục tiêu của chương trình, tỷ lệ điều tra và sự phối hợp lực lượng, thời gian và nội dung điều tra giữa các đề tài. Đối với cấp tỉnh chúng tôi cho rằng tỷ lệ điều tra thích hợp hiện nay nói chung có thể là từ 1:100000 đến 1:50000 (Đối với các tỉnh miền núi, do địa hình phức tạp, có thể ở tỷ lệ nhỏ hơn, chẳng hạn 1:200000 - 1:100000).

Sự phối hợp điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương trong chương trình điều tra tổng hợp xác định *phương pháp điều tra*. Thực chất phương pháp này là *sự tập hợp* có chọn lọc và sắp xếp một loạt các phương pháp khác nhau bao gồm các phương pháp có tính chất tổng hợp với các phương pháp của các chuyên ngành khác. Nói một cách khác, trong khi xây dựng kế hoạch điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương ta cần thể hiện được sự đồng bộ của tất cả các phương pháp điều tra khác nhau đối với từng lãnh thổ được điều tra trên cơ sở mục đích và yêu cầu chung thông qua các hoạt động của tổ chức chuyên trách hoặc đảm nhiệm về điều tra tổng hợp của các cơ quan và các ngành liên quan của địa phương, tranh thủ sự giúp đỡ của trung ương và cố gắng áp dụng đến mức cao nhất những phương pháp cho phép giảm bớt thời gian và nâng cao độ chính xác của công tác điều tra. Kế hoạch điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương là một bộ phận của kế hoạch điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên của địa phương. Mặt khác, nó cần được phối hợp cân đối ở mức độ nhất định trong kế hoạch điều tra tài

nguyên và điều kiện thiên nhiên của cả nước nói chung, cũng như của các chương trình điều tra tổng hợp các khu vực tự nhiên nói riêng.

Sau khi đã có chương trình và kế hoạch điều tra cũng như những điều kiện đảm bảo thực hiện chúng, bản thân việc *triển khai thực hiện* điều tra tổng hợp là một quá trình liên tục, gồm nhiều vòng xoắn ốc khác nhau; mỗi vòng chia thành 3 giai đoạn chính:

1) Giai đoạn chuẩn bị (chuẩn bị trong phòng và khảo sát sơ bộ thực địa):

2) Giai đoạn khảo sát thực địa (khảo sát theo tuyến, tại điểm (khu vực) chia khóa và tại các trạm cố định và nửa cố định):

3) Giai đoạn tổng kết (tổng kết khoa học và tổng kết chung). Kết thúc mỗi vòng phải cung cấp các tài liệu khoa học làm căn cứ cho phân vùng quy hoạch kinh tế, và rút kinh nghiệm toàn diện để tiếp tục ở vòng điều tra tiếp theo.

Giải quyết đúng đắn vấn đề điều tra tổng hợp lãnh thổ địa phương, bao gồm việc giải quyết quan hệ của điều tra tổng hợp với điều tra chuyên ngành, ta có thể phát huy đến mức cao nhất thế mạnh của đất, rừng, biển và các tài nguyên khác trong công cuộc phát triển kinh tế, nâng cao đời sống của nhân dân ở địa phương. Để tiến tới các giải pháp tốt nhất, một mặt cần đúc kết kinh nghiệm thực tế của địa phương, mặt khác cần thảo luận kỹ các vấn đề học thuật liên quan trong lĩnh vực điều tra này.

Cuối cùng, chúng tôi tin rằng, cùng với sự nghiệp xây dựng nền khoa học kỹ thuật hiện đại của Việt Nam, bao gồm cả khoa học kỹ thuật các địa phương, công tác điều tra tài nguyên và điều kiện thiên nhiên ở địa phương nhất định sẽ có những bước tiến mới, mạnh mẽ và phong phú, đáp ứng được những nhiệm vụ to lớn đặt ra.